

FOUCAULT ETA MEDIKU PSIKIPELMAK

MARKOS ZAPLAIN

Foucaultek bere aitarekin —mediku kirurgilaria— harreman ilun, arraro eta txarrak izan zituen, hori egia da, baina zenbait psikoanalistek arinegi eta gustoraegi darabiltzaten eskemen arabera aitak Estatu eta legea ordezkatzeko duenez (amak berriz familia eta berotasun amorfoa, noski), «ondorioa» izango da Foucaultek Estatuari egin kritikek, eta bere obra aberats eta konplexuak, txikitan aita zirujauak anputazio bat ikustera behartu izanak dutela oinarri ia bakar. Antzeko horikeriez josia, sekulako arrakasta lortu du Estatu Batuetan James Miller-en *The Passion of Michel Foucault* zikoitzak; ordea, euskaldunoi (nahiz feministei —Foucaultek gizonezkoak maitatzeko ez baitzuen beharrezko emakumezkoak gorro-

tatzea, feminista batek idatzi berri duenez—) zenbait gutxien-go gero eta txikiagotuagoren ikuspuntua ozenki plazaratu eta berau defendatzeko arma teorikoak zorroztu ostean eskaini zizkigulako izan dakiguke apika maitagarri Foucault.

FOUCAULT ETA BERE GARAIA

Foucaultek bere lehen obra garrantzitsua argitaratu zuenean (*Eromenaren Historia*, 1961) Frantzian indarrean zeuden filosofiek (existentzialismoa, fenomenologia, hegelismoa) subjektuari ematen zioten lehentasuna. Hegel, Husserl nahiz Heideggerenean proiektua, intenzionalitatea, geroa nagusitzen dira: sarritan aldarrikatzen zuten Sartre existentzialistak zein Kojève hegeldarrak gizakiak askatasunez sortzen duela historia, iraganak, izaerak, ekonomiak edota geneek determinatutako orainaz libre. Estrukturalistek, aldiz, egitura inkontziente kontrolagaitzen sareetan ikusten dute askotan gizakia preso eta itsu, eta subjektua oinarri gisa hartzeak dakartzan zenbait ondorio gaitzetsiko dituzte hirurogeiko hamarraldian: Lévi-Straussek Mendebaldeko etnozentrismoa, Lacanek kontzientzia indibidualaren subiranotasun soilik itxurazkoa, Althusserek kontzientzia burges faltsua eta Foucaultek berak Historia Autokontzientzia Bat eta Bakarrak Azken Helburuaren (zerua lurrean, klase-rik gabeko gizartea, azken egia: Hegelen mintzoa...) bila egin behar dituen amarruen multzo gisa ikustea, adibidez.

Izan ere, hirurogeiko hamarraldian Foucault estrukturalismoan kokatzen dute (nahiz eta hark sailkatze hau maiz arbuia-tu), *Eromenaren Historia* (1961) —eromenaz, eroetxez—, *Klinikaren sorkuntza* (1963) —eritasunaz, ospitaleez—, *Hitzak eta gauzak* (1966) —hizkuntzalaritzaz, biologiaz, ekonomiaz— eta *Jakintzaren arkeologia* (1969) —aurreko liburuetan erabili metodoez— obrak kontuan hartuta. Liburuotan Foucault jakintza ikertzen saiatzen da, hau da, kultura eta garai jakin batean egiten eta esaten diren guztien azpian legokeen pentsamendu inkontziente ezkutua, «episteme» ere deitzen duena, agerikoa baldintzatzen duena. Oraina kritikoki ulertu ahal izateko, garena ganoraz diagnostikatu eta izanarazi gaituztena

aldatu nahiz ahaztu ahal izateko (hauxe baitu Foucaultek azken helburu), beharrezkoa da, hortaz, geure garaiko jakintza zuzen aztertzea. Ez du, hala ere, historialari eta pentsalari gehienen antzera, geure iragana zientifikoki zehaztu gura, ez du gure iraganaren egia azaldu nahi, baizik eta geure orain arteko egiak iragan egin direla azpimarratu, Foucaultek geure oraina etorkizunaren iragan bezala ikusten baitu batez ere (eta Europa apurtze bidean).

Arkeologiko izendatu ohi den lehen aro honetan, gainera, idazketa eta eromena uztartu dituzten zenbait idazleren obrak ere arakatuko ditu, hala nola Roussel, Artaud edota Nietzsche-renak. Izan ere, idazleok (baita azken Goyak ere, eta Sadek) eromena mintzarazten dute, eta entzulego bat sortzen diote; ordu-rarte, aitzitik, zentzudunak bakarrik mintzo ohi ziren eromenaz, eroa bera isilaraziz.

Diskurtsoaren ordena (1970) —hitzen kontrolaz— (euskara-tua, eta primeran hala Tutatis!, dugun Foucaulten liburu bakarra oraingoz) hartu ohi da aro arkeologikoaren eta genealogikoaren arteko zubitzat. Igarotzea ulertzeko kontuan eduki behar da, aurrena, 1964tik 1968ra Foucaultek Nietzsche sistematikoki irakurri zuela; gainera, 1971n Espetxei buruzko Informazio taldea sortu zuen, presoek eurek ukan zezaten mintzatzeko aukera, beste inork euren izenean berba egin barik; eta, azkenik, Frantziako maiatza dugu, 1968ko eztanda, mugimendu sozial berri eta antiautoritarioen arrago eta kabia: ikasle, feminista, preso, antipsikiatra, antimilitarista (Vietnam, Praga), drogen eta sexuaren erabilpen desberdinen aldeko, komunen eta bizimodu alternatiboen aldeko, arrazakeriaren aurkakoen, besteak beste. Mugimenduok borroka politikoaren abangoardia gisa Alderdi Komunistek zuten nagusitasuna, eta egiazko aldaketa sozial posible bakartzat erabateko eta behin betiko Iraultza hartu ohi duen kontzeptu marxista klasiko teleologikoa zalantzan ipintzen dituzte, hierarkiarik eta ordezkariarik gabeko iraultza berri eta arraroak bultzatuz.

Era berean, «Gulag artxipelagoa» gero eta ozenkiago salatzen da hirurogeita hamarreko hamarraldian Frantzian, eta «sozialismo erreala» gaitzesten. Mugimendu antiautoritariook

kordokatuko dituzte alde batetik nazismoaren egiturak ezabatu zituztelako harro zeuden herri demokratiko eta liberalen botere-egiturak, eta, bestetik, gizarte kapitalisten desberdintasun sozialak gaindituak zituztelakoan zeuden Ekialdeko herri komunistenak. Egoera politikoa berria da, eta, ondorioz, berau analisatzeko kontzeptuek ere berriak izan beharko dute. Gure garaiko botereen konplexutasuna aztertzeke ez zaizkio egoerak irudituko Foucaulti ez legean oinarritutako liberalen eredu juridikoa, ez ekonomian oinarrituriko klaseen eredu marxista; aldiz, taktikak, estrategiak, praktikak hartuko ditu batik bat aintzakotzat: legeak bezala egunkariak ere gerra-tresnak dira, jakina baietz. Funtsezko galdera, hortaz, ez da zer ote den boterea izango, nola funtzionatzen ote duen baizik.

Boterearen genealogia deitu aroko liburuak hauexek dira: *Zaindu eta zigortu* (1975) —zigorrez, espetxez—, *Sexualitatearen Historia*-ko lehendabiziko liburua (1976) —biobotereaz, aitortzaz— eta *Egia eta egitura juridikoak* —boterearen genealogiaz—, 1978an argitaratua baina 1973an Brasilen emandako hitzaldi batzuk jasotzen dituena.

Oso famatu dugu ordurako Foucault: makina bat komunikatu sinatzen du, goizero apaintzen duen bere gazta-buru xarmanta eta lepoa estaltzen dion polo zuria manifestaldi askotan ikus daitezke (etorkinen alde, Poliziaren hilketen aurka...), Txiki, Otaegi eta FRAPeko hiru kideen aurka Francok agindu herri-zigorraren kontra azaltzeagatik Espainiatik botatzen dute, atxilotu egiten dute, beste edozein intelektual ospetsuk baino sarrixeago jasotzen du CRSkoen egurra...

Gure garaia, dio orain Foucaultek, itxitura, bahiketa eta diziplinan dago sustraitua. Izan ere, ospitalean, eroetxean, eskolan, espetxean, lantegian, koartean, gorputzak leku hertsietan ordutegi zorrotzen pean bahituta dauzka botereak (giza zientzien laguntzaz), kontrolatu eta goardia egiten duen baina kontrolatua ez den jagolearen begiradaren menpe. Gure gizartea espetxe-artxipiela da. Eta Foucaultek itxiturak apurtu eta gorputzak, bizitza, askatu nahi ditu. «*Toleraezinak dira —dio— epaimahaiak, poliziak, ospitaleak, zaharretxeak, eskolak, soldaduska, prentsa, telebista, Estatua, eta, batez ere, espetxeak*».

Izan ere, kartzelan agertzen da boterea biluzik eta den bezain izugarri: norbait espetxeratu, bertan egonarazi, janaria eta beroa ukatu, irtetea eta maitasuna debekatzea, hau da, xehetasunik ezdeusenak ere zinikoki kontrolatu eta zigortzea, ahalbidetzen baitu botereak presondegian. Baina, aldi berean, jokamolde basati hau moralki zuritzeko beharra ere sentitzen du: *«Neuk daukat arrazoia jipoitzen zaitudanean, bai baitakizu gaizki dagoela lapurtu edota erahiltzea»*. Bere burua Gaizkiaren gaineko Ongiaren nagusitasun bare eta ordenatu gisa mozorro-tzeko behar hori da Foucaulti botereaz gehien interesatzen zaiona. Mozorroak humanismoaren eta eskuzabaltasun gupidatsuaren itxura hartu ohi du, eta giza zientziak ditu kolaboratzaile funtsezko.

Nolanahi ere den, dio Foucaultek hirurogeita hamarreko hamarraldiaren hasieran, Europak osoro aldatu behar du. Gizarte burgesa abstraktuegia da, ez zaio gizaki errealarari egokitzen: espetxeak sortzen ditu, eta eroak baztertu, gorde eta arakatu. Ordea, gizartearen beraren kontraesanak argiegi azaltzen dituelako zokoratzen dugu zoroa. Marxentzat gehiengoaren miseria aski zen hura sortu zuen gizarte mota apurtzen saiatzeko; Foucaultek batez ere eroen eta presoen egoera hartzen du aintzat.

Eta urteotan proposatzen duen iraultza goitik-beherakoa da. Haren hitzetan esateko: *«Humanismoak sistema ideologikoa aldatu nahi du, erakundea ukitu gabe; erreformismoak, aldiz, erakundea aldatu, sistema ideologikoa berdin utzirik. Ordea, ekin-tza iraultzaileak aldi berean hausten ditu hala kontzientzia nola instituzioa»*.

Eta ziur aski Foucaultenean ez-ohikoena egiten zaiguna da honek, Platonek edota Rousseauk ez bezala, ez duela alternatibarik hain sutzuki kritikatzeko duen gizartearentzat. Izan ere, Foucaulten iritzirako, daukagun gizartea apurtu ostekoaz ez da oraingoz deus ere esan behar. Orain, txikitu. Ondoren, ikusiko dugu zer gertatzen den. Programarik ez.

Aro genealogiko honen bide erdian-edo hasten da Foucault azaltzen botereari buruzko kontzepzio berria: botereak debekua, zapalketa eta zigorra normaltasuna sortzea azken helburu

duen estrategia orokorrago baten baitan kokatzen ditu. Bote-reak ez baitu batez ere eragozten, baizik eta asmatzen.

Sexualitatearen Historia-ko lehen liburua argitaratu ondoren (1976) eta proiektua osatuko zuten beste bostak oso aurre-ratuak zeuzkala, heldutasunera ailegatua zela zirudien: lan teorikoak eta praktika politikoak bide egokia aurkitua zuten, antza; historialari, legegile, psikologo, soziologo, filosofo eta literatur kritikariek haren obra onesten zuten eta hizkuntza nagusietara zen itzulia. Hala ere, ostera baztertuko du harrapatuta daukan nortasuna, eta berriro aldatuko da —orain hasi-ko da jendaurrean galdegiten, adibidez, ea iraultza benetan desiragarria denentz—.

Aldaketa zehazki Collège de France-ko 77-78ko ikastaroan hasten da, eta HIESak jota 1984an zendu baino aste gutxi batzuk lehenago argitaratu ziren *Sexualitatearen Historia*-ko II. eta III. liburuetan azaltzen da argiro. Foucaulten obran bereizi den azken garai honi subjektibazio-prozesuen aroa deitu ohi zaio.

Izan ere, hirurogeita hamarreko hamarraldiaren hasieran Estatuaren aurka gogor oldartzen bazen, azkeneko urteetan lasaituko ditu jarrera politikoa nahiz estilo literarioa. Apurtzai- le porrokatua zenak orain dio ezinezkoa dela nolabaiteko mugake- ta eta zapalketarik gabeko kultura eta gizartea antolatzea; exi- gitu behar dena da, hori bai, mugatu eta zapalduon erabateko eskubidea eta ahalmena mugatu eta zapaltzen duen sistema aldatzeko. Hau zaila izan ohi da, ordea, sistema inperatibo mor- ral, erlijio-agindu edota determinismo zientifikoekin lotzen denean.

Foucaultek dioenez, halaber, jakintza eta botereek bizimo- du eta izaera bereziak bultzatzen dituzte, interesatzen zaiz- kien subjektibazio-prozesuak, gizabanako «normalak», kontro- lagarriak, neska-mutiko automatikoak, untxitxo txintxoak, sortzeko. Foucault, aldiz, bizimodu eta izaera desberdinak, arraroak, berriak, sustatzen saiatuko da. Puntua da nork be- re burua artelan eder gisa sor dezan, daukagun normaltasuna- rentzat egoki eta jatorra ez izan arren. Foucaulten filosofiaren muina askatasun berrien bilaketa eta ekoizpena baita, gure ga- raiak ezartzen dizkigun mugak gainditzeko saioa.

EROEN GORDELEKUETAN BARRENA

Foucaultentzat libre ez da dakiena, ikaslea eta asmatzailea baik, dakiguna batzutan inkontzientea baita, eta bestetan ikaste-prozesuak atzean utzitako hilotza besterik ez. Hala eta guztiz ere, libreago gara ohartzeke jakintzat ematen genuenaz jabetu ostean, aurretik baino. Izan ere, jakintza anonimo baten sareetan gaude harrapatuak gizarte orotan: esaten den guztia (ideiak, epaiak, iritziak, bazterketen zuriketak), alde batera, eta, bestera, egiten den oro (erakundeak, ohiturak, salerosketak, Poliziarren makilkadak), jakintza-sistema inkontziente horri dagokio. Ohiko zientzia, filosofia eta erlijioaz oso bestelakoa da jakintza hau, baina haiek agertu ahal izateko derrigorrezkoa.

Beraz, garai eta hizkuntza bateko pentsamendu inkontzientearen baitan pentsatzen dugu nahitaez. Eta, aske izateko, garrantzitsuena ez da gizakiek pentsatzen dutena, baizik eta pentsatzen dutena pentsatzea ahalbidetzen dien jakintza pentsatu gabea. Izan ere, amaraun hori deseraiki beharra dago, ikasle eta asmatzaile bilakatuko bagara. Horrenbestez, askatasunari bagagozkio, garaiz eta tentuz apurtzea lagungarriagoa da betikoan lasai aritzea baino. Arazoa soluzioa baino inportanteagoa denez gero, Sokrateren «*dakidan gauza bakarra deus ez dakidala da*», eta Kanten «*ez da filosofia ikasten, filosofatzen baizik*» berpizteko, gizakiak hil egin behar du. Foucaulten «gizakiarren heriotza» sonatuaren esanahietako bat, Moreyk artez dioenez, hauxe litzateke: jakintza-gizakiak (hau da, aldi berean dakien gizakia eta jakintza-objektu den gizakia) zendu egin behar du, ikaslea, asmatzailea, abenturazalea, esperimentatzailea sortuko badira.

P reso gauzkan jakintza-itxitura hautsi eta eroenganako jarrrera esperimentatzaile eta libreagoa sortu ahal izateko, hortaz, aurrena daukagun errotze-sarearen demagogotasunaren justifikazioak deseraiki beharko ditugu. Foucaultek gure garaiko erakunde eta giza zientzien sorrera interesatu eta irrazionala agertarazten du beti, hauen «arrazoizkotasuna» eta «naturaltasuna» «frogatzeko» argumentu-asmaketa atzekoz aurrerakoa desestaliz. Morroi bat erotu da eta zoroetxean sar-

tzen dugu: betidanik ikusi dugunez, naturala izango da, horre-
xegatik ikusi dugu hain zuzen ere beti horrela, «pentsatu» ohi
dugu. Foucaultek, aldiz, erakutsiko digu oso berria eta bitxia
dela jokamolde hori. Eta gaur egun dauzkagun erakundeak
eta kolaboratzaile dituzten giza zientziak funtsean XIX. mendea-
ren hasieran Ilustrazioaren eraginez sorturikoak dira, eta in-
teresa, bortxa, bataila dute oinarri, ez humanitarismo zerutia-
rra. Izan ere, eroetxeen eta presondegien kasuan esate baterako,
sortu eta berehala garbi geratu zen omen zeuzkaten helbu-
ruak —ero eta hiltzaileen «zentzatz» eta bergizarteratzea, bes-
teak beste— ez zirela inondik inora lortzen. Foucault argitzen
saiatu den interesek mantendu izan dituzte ordea gaurdaino
indarrean.

Hemendik aurrera *Eromenaren Historia*-ri psikiatria tradizio-
nala π kritika ardatz hartuz egindako gainbegirada bat dator.
Antipsikiatriak eta Leopoldo María Panerok sarritan erabil-
tzen dute gerra-tresna legez liburu hau.

Dirudienez, antzinako zenbait gizartetan, bestea, «desberd i-
na» —sorgina, aztia, txamana, eta baita *energoumenos* edota
mente captus-a ere—, poseditu bat zen: nolabaiteko egia zuen
bere baitan, beraz, txerren-egia besterik ez bazen ere. Naturaz
gaindikoarekin, sakratuarekin, loturik zen zelanbait; hortaz, tal-
dekideek begirada anbiguoz egiten zioten so: maitasunez bezala
gorrotoz, errukiz eta nazkaz, beldurrez baina begirunez... Ez zen
orduan, geurean bezala, baztertua, gordea eta arakatua.

Erdi Aroan zehar legendunak Europako hirien atarietan ba-
rreiatutako legendundegietan sartu zituzten. Hesiez kanpo, ho-
ri bai, baztertuak eta isolatuak, zer gerta ere; baina hiritik ger-
tu, ikusgarri eta eskura. Izan ere, legendunak ere arriskutsu eta
kaltegarritzat jotzen zituzten, Jainkoaren zigorra nozitua bai-
tzuten, baina, aldi berean, Jainkoaren indarra nabarmendu
eta gogorarazten zuten etengabe, eta gupidatsu izan beharra,
kristau legez. Laster, legena desagertu eta legendundegiak hus-
tu ahala, artean libre samar zebiltzan eroek beteko zuten, bes-
te batzuekin batera, giza talde orok bestelakoa geografikoki zo-
koratu baina izpiritual eta kulturalki berreskuratzeko duen be-
harra, eroak izango ziren Europako madarikatu sakratuak.

Lehenengo gaztigua Errenazimentuan iritsi zen, orduantxe hasi baitziren eroak *Narrenschiff*, *Stultifera Navis* edo erountzietan sartzen, Renaniako ibaietan eta ubide flandriarretan barrena noraezean utziz, zentzun galduaren bila-edo. Untziratutako eroa, horrenbestez, preso zen nolabait, baina bide eta bidaiak zabal eta librearen baitan.

Foucaultek dio eromenak Errenazimentuan Erdi Aroan heriotzak gizartean nahiz kulturaren zuen garrantzia bereganatu zuela, biok adierazten dutelarik existentziaren deuseza. Erdi Aroan, ordea, azken zuloa kanpoan eta amaieran dago, heriotzaren orenean, aldi berean mehatxu eta bukaera, eta Errenazimentuan, berriz, bizitzak barne-muinetan eta etengabe darama ezereza. Heriotza eta eromena, beraz, deusezak sortu ezinegon unibertsalaren ikur izan ziren hurrenez hurren Europan.

XVII. mendean, Errenazimentutik Aro Klasikora —honela izendatzen du Foucaultek XVII. mendearen erdialdetik XVIII. mendearen bukaerarainoko tartea— igarotzean, supituki, Europa osoan barrena, ordurako hutsik zeuden legendundegiak txirotxe bilakarazten dituzte. 1656ko zenbait hilabetetan 425.000 paristarretatik 40.000 sartu zituzten Erregeak fundatu Ospitale Nagusian, eskaleak, mozkorrak, pobreak, lan egiteko gaitasunik gabekoak eta baita eroak ere, «txiro» kategoriapean guztiak. Laster hedatuko da Europan barrena txirotxe-sarea.

Foucaulten ustez sistema honen arrakastaren oinarrian Europan zehar isilean eta urte luzeetan garatua izana zen sentsibiltate sozial berria zegoen, XVII. mendearen bigarren zatian bat-batean agertu zena. Sentsibiltate honek orain isolatuko du itxitegi etsiok beteko zituztenen kategoria («txiro» alegia): mintzamolde berria eta erakunde berria aldi berean sortzen ohi baitira. Lana, moral nahiz sozialki, beharrezkotzat jotzen baitzen, itxitegiak nagusitu ziren. Aisialdia eta eskaletza arriskutsuak ei ziren gizartearentzat, eta, beraz, zigortu beharrekoak. Norbakoak eta taldeak Estatu-kontrolaren menpe egon behar hau presio ekonomiko eta sozialen ondorio izan zen, besteak beste. Geurea ere den ohiturak, eroak gordetzea alegia, interesa eta grina izan zituen oinarri, eta ez eroen egoera hobetu nahia.

Izan ere, medikuek txiroetxeok bisitatzeko agindua jaso zuten arren, Foucaultek azpimarratzen du funtsean ez zirela inondik inora medikuntza-guneak, itxilekuak baizik. Ez du hemen aurrerapenik antzematen. Aldiz, aipatu neurrietan —jendetza gorde eta isolatu— ikusi behar dira egun dauzkagun medikuntza, psikiatria eta giza zientzia modernoan aurreneko pausoak. Geroa zientziok euren metodoak garatu, kontzeptuak landu eta gremio-defentsak zorrotzko dituzte, bai, baina beti aritu izan dira, eta ari dira ondino, gordeketa oinarritutako erakunde eta egiturekin lankidetzan. Giza zientziek sekulako garrantzia hartuko dute gizabanakoak sailkatu eta kontrolatzeko lanetan; ez dira, jakina ezetz, egia xurien bilatzaileak, itxitegietako kate psikologikoak zorrotz estutzen dituzten hersgailuak baino.

Hurrengo aldaketa funtsezkoa Frantziako Iraultzaren ostean gauzatuko da; geure garaiak eromenarekin duen harreman bixiaren azken ezaugarria, zokoraketa eta gordeketa ostean, hau da, mania ikertzailea, arakakeria, bertan erabakiko da.

Izan ere, antzina ez bezala, modernitatean eromenak ez dio naturari naturaz gaindikoa gehitzen, ez da Jainkoaren obrari egindako deabruzko aportazioa, baizik eta gizakiaren goi-mailako dohaien gabezia. Entziklopediak dioenez erokeria eza besterik ez da: aluzinazioa bezala eldarnioa, kasu, ilusioa, erroreak eta egiazkoa ezagutzeko gaitasun ezak sortua da. Zenbait erok egia fisikoa, sentsazioen egia, ignoratzen du: aingeru-kontzertuak entzuten dituztenek esate baterako. Beste batzuk egia moralez jabetu barik bizi dira: norberekoegiak, grinatsu itsuegiak. Eroa ez da, beraz, Entziklopediaren arabera, poseditu bat, desjabetu bat baizik, alienatua, inorenganatua. Eroa, Aro Klasikoaz geroztik, ez da ez egiaren ez deusen jabe izango. Aldiz, eroa bera izango da egia, erokeriaren egia zorabiozkoa, baina besteentzat soilik: erokeria ikergai bilakatuko da, gauza. Eta erokeriarekin batera, noski, baita eroa bera ere. Azkenik, giza zientziek joera hau muturreraino eramango dute, eta gizakia bera bilakaraziko dute gauza, ikergai, jakintza-objektu. Hementxe dugu, beraz, sendagileen begirada aztertzaile «gizalegezkoaren» pean kokatua zoroa, «erokeria» eta «eroa» objektu kliniko lege asmatuak.

«Eroa» eta «hiltzailea», itxitegietan elkarrekin gordetzen bazituzten ere, XIX. mendearen hasierarako intelektualki bedere n berezirik zeuden kategoriak ziren. Gainera, hilketengatik atxilotutako noble eta intelektualen protestak ditugu, eroekin nahasten zituztela-eta. Jauntxo kriminal eta intelektualek euren interesengatik exigitu zuten «kategoria desberdin eta bateraezinen nahasketa ergela» apur zedin; ez zuten eroak askatzea, edota hauen osabidea hobetzea, eskatu. Kriminal «zentzudunek» eroekin ez nahastea besterik ez zuten gura, itxitegiak utzi aurretik kutsaduraz arrazoia galtzeko beldurrez-edo. Gorte-gietan eroak herstea bidegabekeria baldin bazen, ez zen erentzat eurentzat, gainerakoentzat baizik. Psikiatra eta historialariek kriminalen protestak jaso, eurenganatu eta amorratu egin ziren: kontzeptu desberdin bi, eroak eta kriminalak, elkarrekin gordetzea eskandaluz salatu zuten. Egun eroen eta kriminalen, drogazaleen, eskaleen artean ezagutzen dugun bereizketa garbia garai hartako hamaika oihu-protestatan bide du oinarri. Baita eroak medikuenera biltzea ere. Baina hemen ez dugu, ezta hurrik eman ere, zientziaren lankidetzan emandako aurrerapausorik gaixoen osabide humanitarioan, baizik eta interesa eta bostere-nahia, betiko legez.

Izan ere, sentsibilitate soziala eta harreman ekonomikoak sakonki ari baitziren berritzen XIX. mendearen hasieran. Pobrezia, ordurarte bizio edo mehatxu sozialtzat hartua, orain nazioarentzat ongile ezkutu baina funtsezko gisa ageri da. Txanpon exkax batzuen truke lan egitea onartu eta oso gutxi kontsumitzen duten txirook nazioaren aberastasunaren osagarri garrantzizko bilakatzen dira. Orain dela mende bi, hortaz, jendetza behartsua aberastasun-iturri gisa ikusia izaten hasi zenez, gordetza zabalegia erre baldar eta akats ekonomiko bezala izango da kontzebitua harrezkero.

Asmatu zitzaion ordezkoa gordemolde ez hain orokor eta «zientifiko» eta «gizalegezkoagoa» izan zen: bertan, noski, kriminalak eta eroak ez daude elkarrekin. Geroztik, eroak arakatu eta «zentzudun» bilakarazi nahi izango dituzte. Foucaultentzat, aldiz, eroekiko omen dugun gizatasun gero eta jatorragoa mito ilustratu bat besterik ez da.

Ikus dezagun, azkenik, geure jarre ren azken osagaiak —aitakeria eta moralkeria sadismoz zipriztinduak alegia— pinta-tu zituzten Tuke erreformatzaile kuakeroen ordezkariaren eta Pinel sendagile razionalistenaren berrikuntzak zertan erabaki-tzen diren. Bide batez esateko, eromena eta kriminaltasuna tratatzeko teknika eta estrategiak antzekoak dira hala ingelese-nean (Tuke) nola frantsesenean (Pinel).

Tukek paziente bakoitzak bere kriminalkeria edota erokeria-ren erantzukizuna onar zezan zuen helburu. Hark sortu itxitokian, Foucaultek dioenez, eromenaren izu librea erantzukizuna-ren angustia etsiak ordeztu zuen: beldurra orain kontzientzia-ren ezkutaleku xumeenez ere jabetuko da. Pazienteak bere errua onartu beharrak asiloan egitura hierarkikoki zorrotza antolatzea exigitzen du, azpi-hondoan, jakina, eroa datzala.

Zoroa denez zorakeriaren hobendun, zigorra izango da tera-piaren oinarri. Eta xedea pazienteak bere egintza traketsen erantzule dela jabe dadin bada, eroa, hasiera batean jagoleek zaindu eta zigortua, tentuz eta metodikoki eraturiko estrategien bitartez bere burua jagon eta zigortzera izango da bideratua, ha-rik-eta erruaren barneratze prozesua erabat burutzen den ar-te, pazienteak sendatu dela seinale.

Pinelek, Frantzian, uniformizazio morala lortzeko tresna bihurtzen ditu eroetxeak. Moral unibertsalak nagusitu behar-ko du asiloan. Eroei ulertarazi behar zaie Gizatasunaren Eti-ka hautsi dutela, eta birziklapen teknika berezien bitartez arau sozialak onartzera bideratu, hau da, zoroaren kontzientzia apaldu eta gorputz-arimak diziplinatu. Teknika hauen artean xehetasun ezdeusenetara ere heltzen den aitortenak garrantzi itzela hartuko du. Sakonduko dugu gai hau.

Foucaulten ustetan, bai psikiatreek bai giza jakintzek gord e-keta sustatu eta geure gizarteko menpekotasunak sendotu egiten dute. Eromedikuaren eraginez ikusten dugu egun erome-na alienazio eta medikuntza-irakasgai bezala: psikiatreek sor-tu dute buru-gaixotasuna. Tuke zein Pinel ados zeuden eroetxe-ko kiderik garrantzitsuena zalantzarik gabe medikua zela onartzeko orduan. Aurrena, hark du eroetxean nor sartu edo

irten ahal den erabakitzeko ahalmena. Halaber, asiloa erdi-ospitale bihurtzen du, medikuntza izpirituz ziprztintzen du oro. Hala ere, ez da asiloko agintari goren eromenaz tekniko-ki eta zehazki beste inork baino gehiago dakielako, ez: sendagi-lea erdi-aztia da, jauntxo bat.

Giza zientziek (bereziki psikiatriarekin zerikusia dutenek) deus gutxi lagundu dute gizakia hobeto ezagutzen; hala eta guztiz ere, sekulako boterea hartu dute Mendebaldean. Benetan paradoxikoa da sasizientzia ahulok geure garaiko botere n osagai hain funtsezkoak izatea. Paradoxikoa ezezik, mingarri samarra ere bai jasan behar dituztenentzat. Leopoldo María Pannero batek badu zeresan franko honen inguruan.

Izan ere, psikiatrak, eroa ezagutu baino areago, menperatu egiten du: objektibotasun zientifikoa zapalketaren mozo-rroa da. Geure psikiatriaren sakoneko egiturak magikoak dira, eta XIX. mendearen hasierako moralarekin lotuak, gure eroetxeetan positibismoaren eta objektibotasunaren mitoen mozorropean gorde ditugularik.

SEXUA ETA EGIA: AITORPENA

1976ko *Jakingura, Sexualitatearen Historia*-ko lehendabiziko liburuan, sexu-medikuntza eta psikoanalisia giza zientziak kritikatu zituen Foucaultek, eta, oroz lehen, botereak galara-zi eta zapaldu baino egiten ez duela dioen uste hedatuegia, botereari aurre ganoraz egitea eragozten baitu. Hau da, orduko progrezkeriarren artean erabat nagusi zen freudomarxis- moari (Fromm, Reich, Marcuse) oldartzen zaio. Horrexegatik da harrigarri samarra, eta behar bada filosofiaren betidaniko egoe- ra patetiko, enigmatiko eta apur bat tetrikoaren adierazgarri, Luis Fernandez lako kazetari informatu batek Foucaulten obra «*psikoanalisi eta marxismoaren max-mix patetiko*» bezala defini- tzea (*Tetris*, Elkar), hain oker ere Marxen nahiz Freuden kritika- rik eraginkorrena ekarri digunean alajaina. Izan ere, Fou- caulten esanetan, kontzebi bailiteke boterea errege barik bezala sexua lege barik ere.

Sarritan aldarrikatzen du Foucaultek, Platonengandik hasi eta Nietzsche arterainoko filosofia klasiko ia guztiak ez bezala, «egiaren» nahiz sexualitatearen historikotasuna: sexua ez baita denboraren joanaz berex edota aldaketa ororen azpian letza-keen eremu batik bat biologikoa, ez da ezkutuko grina arkai-ko esentziala; aitzitik, ideia hauek guztiak garai zehatz batean sexualitateaz sortu mintzamolde berezi eta estrategiko baten baitakoak baizik ez dira, eta berben astuna gorputzen desirez jabe zedin antolatu taktika politikoe-kin daude lotuak. Esate baterako, «sexualitatea» XVIII. mendean sortu zen, eta «sexua» XIX.ean. Aurretik «haragia» genuen.

Sexualitatea XVIII. mendean zehar, eta batez ere XIX. mendean, zientzien ikergai, administrazioaren kontrolaren menpeko eta gizartearen kezka bilakatu zen. Sendagileentzat, erreformatzaileentzat eta giza zientzietako ikerlari-entzat sexualitatea giltzarri bihurtu zen norbanakoaren osasuna, patologia- eta izae-rra ulertzeko orduan. Bistan denez, Foucaultek ez du indarrean dagoen kronologia eztabaidatzen: garai hartan iraganarazi eizuten sexualitatea eguneroko bizitzan eroso eta libre samar onartua izatetik ezkutuan eta kontrolpean gorde beharreko zerbait izatera. Baina Foucault izan da lehena azpimarratzen kontrolo- ezartzearekin batera sexuari buruzko diskurtsoen garapen benetan espektakular eta berria eman zela. Azken hiru mendeotan ez baitugu pairatu, boterea zapaltzaile huts bihurtzen duen hipotesiak horixe defendatzen badu ere, gero eta larritzenago lihoakeen sexu-zapalketa, baizik eta sexuaz berba egiteko egundoko bultzada, hura «hobeto» bideratze-arren. Ez baita zapalketa menperamolde nagusia. Izan ere, «geure burua ezagutuz» edota «egia» aldarrikatuz zapalketaren aurka erresistitzen ari garela sinistek menperakuntzari laguntzen dio, boterearen egiazko funtzionamendua mozorrotzen baitu.

Gorputz indibidualak bezala giza talde zabalak ere kontrolatu eta bideratu nahi dituen botereari Foucaultek biobotere deritzo, azken batean bizitza bera baitu helburu. Aitortza, ber-rriz, Mendebaldean asmatutako teknologia berezi bat da, gorputza, jakintza, mintzoa, plazerra eta boterea uztartzen dituen- a, biobotereak gorputzaren mugimendurik xumeena zein arima-

ren emoziorik arraroena kontrola ditzan eratua. Garai batean aitortza batik bat burgesiari egokitu bide zitzaion, diziplina eta zigorra, aldiz, langileak eta azpikoak kontrolatzeko bideratuak izan ziren bitartean.

Foucaultek azaldu nahi du sexuaren gaineko aitortzak norbanakoak moldatzeko teknologia gisa —niaren teknologia deritzona— nola funtzionatzen duen «geure barne-muinetako nia» asmatzeko tenorean. «Niaren azken egia» errebelatu eta ezagutzeko promesak hainbestearaino erakartzen ohi du ezen lotu egin baikaitu txarto hautematen ditugun eta askatzea arras zail zaizkigun botere harremanekin. Mendebaldean behinik behin, kontzientzia indibidualaren azterketarik pertsonalena ere, zientziek, sasizientziek eta doktrina erlijioso eta moralek inposatzen dizkiguten kontrol-sistema indartsuekin dago lotua. Nork bere buruaren gaineko egia ezagutzeko desira kulturalak aitortpena bultzatzen du eskuarki: aitortpenak, halatan, bata bestearen ondoren kateatzen dira, eta desirak berbetan ipintze horrek ezartzen ditu hain zuzen ere gizabanakoaren eta aitortpen horien azken egia erabakitze ahalmena omen dutenen artean menpekotasun loturak.

Niaren teknologiok norbanakoak «jakintsuen» laguntzaz bere buruaren gaineko egia esan dezakeela hartzen dute abiapuntu. Oinarrizko printzipioa da hau, ez soilik medikuntzan edota zientzia psikiatrikoetan, baita justizian, heziketan eta maitasun harremanetan ere. Egia kontzientzia aztertuz eta pentsamenduak eta egintzak aitortuz aurki daitekeela hain dago onartua egun, hain dirudi eztabaidaezina eta naturala, ezen bazterrak nahasteko nahikeria baino ez baitirudi hala kontzientzien azterketa nola aitortza bera ere botere-estrategien funtsezko osagarri gisa aurkezteak. Hala eta guztiz ere, Foucaultek dioenez, asmo hau desarrazoizkotzat ematen badugu hasieratik bertatik, botere batik bat zapaltzailearen hipotesiak duen indarra eta atxikimenduagatik baizik ez da. Zeren pentsatu ohi dugu egia berez dagoela boterearen aurka, eta, horrenbestez, zalantza izpirik gabe, egia desestali eta aldarrikatzea askatasunaren bidean aurrerapausoa izango dela. Ordea egia ez da desestaltzen, baizik eta asmatzen, eta beti dago nahiaren menpe. «Geure egiazko nor-

tasuna» omen denari atxikitzeak estu lotzen gaitu bioboterearen sarreran, «nortasunari» berez baitarizkio identitate nahiz identifikazio geldiarazleen kateak, itxurari itxiturarenak bezala.

Mendebaldean «arau eta analisi zientifiko inpartzialak» ia sakratutzat jotzen dira. Era berean, metodo zientifikoaren garapeneri esker, norbanakoa bere buruarentzat eta besteentzat ezagugai bihurtu omen da, bere buruari buruzko egia esan omen baitezake, bere burua ezagutu eta ezagutarazi. Honela, bere izaera aldatu eta egokitzen ikasten du. Hauxe dugu hain zuzen ere niaren teknologietako bat, aitortza eta zientzia lotzen dituen.

Niaren teknologioak, bestalde, sekulako antza dute norbanakoa gorputz apal eta mutu bihur dadin bilatzen duten teknologia diziplinarioekin. Hala ere, desberdinak ere badira, ez baita biltza gizakia mututzearen bila, alderantziz baizik, mintzatzeraren behartzea baitute xede. Indarkeria hutsa barik, boterea Foucaultentzat diziplina-teknologiaren eta niaren teknologia maltzurragoaren arteko harreman-sarea baita besteak beste.

Foucaultek, beraz, aitortzen, eta batez ere norbanakoak bere sexualitateaz egindakoa, gorputz indibidualak zein populazio osoak kontrolatu eta diziplinatzearen antolaturiko teknologiaren osagarri funtsezkoenetakotzat du. Eta, genealogista legez, aitortzenaren historia mamitzen saiatu zaigu, eta erlijioa, botere politikoa, medikuntza eta giza zientziekin dituen loturak ikertzen.

Aitortzeko bultzada areagotuz eta sotilagotuz doa etengabe. Foucaultek dio XVI. mendean geroztik aitortzen-technikak erlijioaz gain pedagogiararen hedatzen direla aurrean, ondoren presondegi zein beste itxitegietara, eta, azkenik, XIX. mendean, medikuntzara. Aitortzari esker, arimaren mugimendurik ezdeusekin eta gorputzaren plazerrik bitxiak ezagutu, neurtu eta arautu ahal izan dira. Kristauren sexuarenganako ardurak erabaki zuen sexuak «esanahia» duela. Zeren eta kristauak, jakinaenez, bere arima ezagutuko badu, pentsamendu eta egin-tza sexual oro aitortu beharrean baitago. XIX. mendean oro har sinistarazi zenean aitortzen sexuala agintari erlijiosoen gain sendagile, psikiatra eta giza zientzietako «jakintsuei» ere hedatu behar zitzaizela, aitortzena estu uztartu zen boterearekin.

Beraz, Foucaulten ustetan, aitorpenaren bitartez «egia» «aurki» dezakegula dioen ideiaren adierazpenik nabarmenena sexuaz dugun interesa da. Eta jende orok onartzen bide du desirretan datzala gizakiaren egirik sakon eta funtsezkoena. Egiok, noski, norbanakoen aitorpenez «jakintsuek» egindako interpretazioak baino ez dira. Kristauen penitentziatz gero gaur arte, nolalahi ere, gorputzaren desirak izan ohi dira aitorpen-gai nagusiak. Erdi Aroaz geroztik gaurdaino, Erreformatik igarota, perfektionatu egin dira erlijiozko aitorpen zaharren teknika eta mintzairak. Gorputzaren eta arimaren desira bakoitza eta guztiak mintzaraztea da helburua. Sexuarekin zerikusia dukeen edozer, etengabeko kalakan sarrarazi beharra dago, mintzook ondoren agintaritzaman ordezkari den abadeak edota belarriak diru-truke alokatzen dituen psikoanalistak interpretatuko dituelarik.

XIX. mendean erabat lortu egin zen norbanakoak pentsa zezan aitorpenaren bitartez bere burua hobeto ezagutuko zuela. Egia da sexua izan dela nagusi harrezkero areagotu baino egingo ez den aitorpen-manian, baina ez da gai bakarra. Aitortza nabarmen hedatu baita: justiziara, medikuntzara, pedagogiara, senide-harremanetara, hala txikikeriarik arruntenera nola ospakizunik esanguratsuenetara; hilketak, bekatuak, gogotak, irudipenak, desirak, gaixotasunak, mixeriak, aitortzen dira; nor bere buruari besteri egin ezineko aitorpenak egiten dizkio... ondoren maizegi oroitzapen-liburutzar ezin astunagoetan isurtzeko: gizakia Mendebaldean, dio Foucaultek, aitortza-pizti bilakatu da.

Hala eta guztiz ere, Foucaultek ez du esaten sexuaren gaineko interesa derrigorrez dagoela botere-harremanen eta niaren teknologien menpe. Historian zehar modu bi izan ditugu sexuarengana hurbiltzeko: *ars erotica* eta *scientia sexualis* alegia. Alde batera, egia plazerretatik ateratzen da, eta plazerra praktika eta esperientzia da. Plazerra bera da xede: ez dago ez erabilgarritasunaren ez moralaren ez edozelako egia zientifikoren baten menpe. Sexualitatea ez da hemen ni indibiduala ulertzeko bidea, baizik eta zenbait ariketa praktikoko eta doktrina esoteriko bat, maisu batek inimizazioaren bidez dizipulari transmititzen diona; Ekialdeko arte erotikootan erritualen bidez gorpu-

tzaz erabat nagusitzea, plazer izugarria, denbora nahiz mugak ahaztea, luzaro bizitzeko elixira eta Herioren mehatxuak uxatzea lortzen omen da.

Mendebaldeak, berriz, *scientia sexualis*-aren bideari ekin zion. Gurean ez da plazerrak sotiltzea bilatzen, baizik plazerrarekin zerikusia duen edozein pentsamendu edo egintza zorrotz analisatzea. Desiren arakatze sistematiko honek norbanakoaren nahiz populazioaren ongizatearen giltzarria omen den jakintza bat sortu du. Jakintza analitiko horren helburua erabilgarritasuna, morala edota egia bera omen da.

Esana dugu XIX. mendean sexualitateari buruzko diskurtsoak nahastu egin zirela giza zientzia modernoekin. Piskanaka-piskanaka plazerraren artxibo eskerga bat antolatu zen. Medikuntza, psikiatria eta pedagogiak desira mintzo zientifikora bildu zuten: sailkapen-sistema erraldoiak eraiki ziren, deskribapen zehatzak, eta aitortpenaren zientzia bat eratu egin zen, hau da, gauza sekretu eta aitortezinez diharduen «zientzia» barrengarri xamar bat.

Foucaultek hemen bereizketa garrantzitsua egiten du. Esaten du sexuari buruzko medikuntza-jakintzak zientzia biologikoen adar bezala izan direla aurkeztuak; baina erreprodukzioaren biologiarenean arau eta irizpideak askoz ere onargarriagoak dira nagusitu zaizkigun sexuaren gaineko pepelerdokeriak baino. Sexuaren medikuntza asmo eta praktika politikoen mende egon da, nabarmen, baina «zientifiko huts» bezala agertu nahi izan du, erreprodukzioaren biologia mozorrotu, babestu eta zuritzeko erabiliz. Eta hain da ahula, ez soilik zientziatasunari dagokionez, are oinarriko zentzuzkotasunari dagokionez ere, ezen ezagutzen historian leku berezi bat merezi baitu, biziki uherra alajaina.

Antza denez, giza sexuari buruz zentzunez jardutea arras zail zaigu. Eta, zalantza barik, sexuari buruzko espezialisten azken nahia beren hitzontzikeria ilunaz zerbait benetan gerta dadin eragozte besterik ez da.

Dena dela, Foucaultek ez ditu zientzia guztiak boterearen ondorio soil bihurtzen. Sasizientziak, ia zientziak, giza zientziak

beretziki, ikertu ditu, zientzia onargarrien babespean egia-
terearen praktikekin estu daudela lotuak azalduz. Esate bate-
rako, medikuntzak XIX. mendean sexuaz dioenak garbi azal-
tzen du zertan den sasizientzia bat. Foucaultek argi ro erakus-
ten du nola paratu zuten sexuaren teorikoek «egia» boterearen
menpe. Garrantzizkoena da sexuaren egia «sekretu esentzial»
izan dela bihurtua, sexua egiarekin izan dela uztartua. «Sexua»,
nagusitu zaigun «sexua», beraz, Foucaulten iritzirako, bata-
sun artifiziuala da, asmatutako dispositiboa, bertan anatomia,
biologia, jokamoldeak, sentsazioak, jakintzak eta plazerrak es-
tu lotu eta «bideratzeko». «Ezkituko zentzu» bateratzaile honen
ezean, geure berbek eta ekintzek norabide anitz, arraro eta
kontrolagaitzetatik egingo lukete ihes agian. Ez lukete, bede-
ren, egun duten itxura tristea izango. Izan ere, sexua fikzio
lez barik indar biologiko bezala aurkezteak ahalbideratu du
jakintza biologikoak bioboterearen praktika normalizatzailee-
kin uztartzea, zeren eta, sexua funtzio funtsean natural gisa ka-
tegorizatzen badugu, eta, beraz, gaizki funtziona dezakeena, or-
duan puntua izango da funtzio natural hori menperatu, kontro-
latu eta bideratzea, halatan izorramenditik izorramortura goa-
zelararik artez. Guztiarekin, «sexua» izan da botereak gorputzen
materialtasunaren, indarren, sentsazioen eta plazerren gai-
nean, inguruan eta azpian antolatatu dituen hersgailuen artean
berritsuena eta nekagarriena.

HITZONTZIKERIAK

Foucaulten zerbait benetan gerta dadin eragotzi baino nahi
ez duen hitzontzikeriaren aurkako kritikek *El Correo*, *El Diario*
edota *El País*-en Euskal Herriaz idazten ohi duten edota Parisko
Parlamentuan Euskal Departamenduaz deliratzen duten argi-
turriak ekartzen dizkirate gogora. Arrazoizkotasunaren, zen-
tzuaren, unibertsaltasunaren eta eskuzabaltasunaren izenean
praktikan bestelakoa apurto eta garbitu besterik ez dute nahi.
Eta, oroz lehen, basko sentzillo jatun turistiko eta apalak sor-
tu. Ez dute guk geure erara ezer egin dezagun gura; mugitzen
hasten garenerako, euren tramankulu ideologiko heterofobo be-

zain ergelak martxan jartzen dituzte bazter guztiak nahaste aldera, betiko moduan geldituz gaitzeen xedez, haien menpe alegia.

Zendu aurretik Foucaultek telebistan palestinar borrokalari gazte bati entzun zion esaten «*gauza bakarra dakit, neure arbasoen lurrak berreskuratu nahi ditudala. Betidanik sentitu izan dut grina hori. Ez dakit nondik dator kidan, baina halaxe da*». «*Azkenean. Bazen ordua —esan zuen Foucaultek—. Guztia esan du, eta ez dago deus gehitzerik*».

Espainia nahiz Frantziaren batasuna intolerantzia defenda-tzen dutenen monologo monotono monokordearen kontrako ikuspuntu interesgarri honi gehitzen baldin badiogu Foucaulten beraren, eta, hura hil ostean, haren inguruko —Deleuze, Guattari, Châtelet— Iparraldeko euskal errefuxiatuen deportazioen aurkako borroka, eta, gainera, Suediara edota Tuniziarra bizitzera joan zenean, epe labur samarrerako baino izan ez bazen ere, egin zuen aurreneko gauza, nahiz eta harentzat beharrezkoa ez izan, ezta hurrik eman ere, eta inork horrelakorik aholkatu ez zion arren, bertako hizkuntzak ikastea izan zela, aski dugu apika ulertzen hasteko zertan datzan pentsalari handi baten begirune eskuzabalaren eta *El País*-eko Euskal Herriari buruzko euskaraz ez dakiten «espezialista» moralki lili-putiarren arteko aldea.

BIBLIOGRAFIA

- FOUCAULT, M. *Histoire de la folie à l'âge classique*, Gallimard, 1972.
- FOUCAULT, M. *L'ordre du discours*, Gallimard, 1971 (Diskurtsoaren ordena, Xabier Apaolazak itzulia, in *Filosofi Testuak*, EHU, 1991).
- FOUCAULT, M. *Surveiller et punir*, Gallimard, 1975 (Aurreneko kapitulua, benetan zirrara garria, in *Filosofiako Testuak*. UBlrako, Nafarroako Hezkuntza Departamentua, 1993).
- FOUCAULT, M. *La Volonté de savoir*, Gallimard, 1976.
- FOUCAULT, M. *Dits et Ecrits*, Gallimard, 1994.
- DREYFUS, H.L.; RABINOW P. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Hemel Hempstead Harvester, 1982 (liburuko lehenabiziko, seigarren eta zortzigarren kapituluak).
- DELEUZE, G. *Foucault*, Minuit, 1986.
- ERIBON, D. *Foucault*, Flammarion, 1991.
- ERIBON, D. *Michel Foucault et ses contemporains*, Fayard, 1994.
- MOREY, M. *Lectura de Foucault*, Taurus, 1983
- CAMPILLO, A. «Nola ez aipa Michel Foucault?», in *Filosofi Testuak*, Xabier Palaciosen ardurapean, EHU, 1991
- LETAMENDIA, F. («Ortzi»), *Nazionalismoa eta beste ideologia garaikide*, Gaiak, 1992 (Azkeneko kapitulua, «Foucault: Botereak gartzela erabiltzea», *Surveiller et punir* liburuaren ganorazko laburpena da).